

CUMHURİYET TİYATROSUNDA DEDE KORKUT

*Abdullah ŞENGÜL**

ÖZET

Cumhuriyet dönemi Türk tiyatrosunun konuları arasında Dede Korkut hikâyeleri de vardır. Bu oyunlarda daha çok “kahramanlık, cesaret, fedakârlık, töreye bağlılık” gibi öğeler vurgulanmıştır. Dede Korkut hikâyeleri taşıdığı kültürel unsurlar bakımından oldukça zengindir. Türk tiyatro yazarları hikâyelerin bu zenginliğinden yararlanmak istemişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet, Edebiyat, Dede Korkut, Tiyatro.

DEDE KORKUT IN REPUBLIC THEATRE

ABSTRACT

There are Dede Korkut stories among the subjects of Turkish theatre in the period of Republic, too. In these dramas are emphasized mostly the items like “heroism, courage, offerbereitschaft, dependence to tradition”. Dede Korkut Stories are very wealthy in point of cultural items that they have got. Turkish theatre writers wants to benefit from this wealth of these stories.

Key Words: Republic, Literature, Dede Korkut, Theatre.

Giriş

Türk edebiyatının en önemli sözlü ürünlerinden biri, hiç şüphesiz Dede Korkut hikâyeleridir. Hikâyeler, muhtevasında barındırdığı kültürel öğelerden dolayı âdeta bir Türklük belgesidir. Türk aydınının ulus-devlet sürecinde bu verimli kaynaktan yeterince faydalanamadığını söylemekle birlikte, özellikle Cumhuriyet döneminde bu hikâyelerin asıllarına sadık kalınarak oyunlaştırıldığı görülür.

Bu çalışmanın sınırları içinde 1933'den günümüze, çıkış noktası Dede Korkut olan ve Dede

* Yard. Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (asengul@aku.edu.tr)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

Korkut hikâyelerindeki “adalet, mücadele, kahramanlık, cesaret, sadakat, töreye bağlılık, fedakârlık” gibi öğelere vurgu yapan ve çoğu bu hikâyelerin isimlerini alan on oyundan hareketle, Cumhuriyet tiyatrosunun Dede Korkut hikâyelerini ne şekilde değerlendirdiğine bakmaya çalışacağız.

Cumhuriyet Tiyatrosunda Dede Korkut Hikâyeleri

Konusunu Dede Korkut hikâyelerinden alan ilk oyun, Cumhuriyetin onuncu yıl dönümü münasebetiyle yazılmıştır. Türk milletinin gücünü, büyüklüğünü *Dede Korkut Hikâyeleri*'nin kahramanlarından Salur Kazan'ın evinin düşmanlar tarafından yağmalanmasını konu edinerek anlatan *Burla*¹ isimli oyun, İffet Halim (Oruz) tarafından kaleme alınmıştır. Bu manzum oyunda, Türklerdeki vatan sevgisi üzerinde durulur. Eserin takdiminde bu hikâyenin oyunlaştırılmasının gayesi, Dede Korkut Hikâyelerinin tiyatroya mal edilmek istenmesi olarak anlatılır.²

Dede Korkut hikâyelerinden tiyatroya aktarılan ikinci oyun, Şükrü Dölen tarafından 1943'de yazılan *Tarih Bizim*³ isimli eserdir. Oyun, Türklerin tarih boyunca ortaya koyduğu kahramanlığı anlatır. Türk milletini adaletin, cesaretin, yiğitliğin yeryüzündeki önemli bir temsilcisi olarak göstermek isteyen eser, her şeyden önce bir ulus bilinci geliştirmeyi amaçlamaktadır.

Türk milletinin bütün özelliği Buğra Bey'in oğlu Beyrek'in şahsında toplanmıştır. Avniklerle yaptığı savaşta uğruna öldüğü bayrak, kalenin burcuna dikilir. Buğra Bey, oğlunun şehit olduğunu öğrenince, onun mücadelesini şöyle över:

“Oğul, Oğul, Yiğit Oğul... Adını Dedem verdi, yaşını Tanrı verdi civan Oğul... Bak, bak bayrak göğe çekildi, sen

¹ İffet Halim, *Burla*, Devlet Matbaası, İstanbul 1933, 27 s.

² Bu oyun ile ilgili değerlendirme için bkz., Selçuk Çıkla, Cumhuriyetin Onuncu Yıldönümü Anısına Yapılan Edebi Yayınlar, *Turkish Studies / Türkoloji Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1, s. 47.

³ Şükrü Dölen, *Tarih Bizim*, Çankırı Vilâyet Matbaası, Çankırı, 1943, 23 s.

yerde... Yiğidin destanı altında gerek, yiğit er meydanında doğar, yine o meydanda ölür.”⁴

Cumhuriyet tiyatrosu, Dede Korkut hikâyeleri içinde en çok Deli Dumrul ve Boğaç Han hikâyelerine ilgi göstermiştir. Bazı oyunlarda bu hikâyelerin aslına sadık kalındığı; bazılarında ise, hikâyelerin bazı bölümlerinden istifade edildiği veya bu hikâyelere ait öğelere yer verildiği görülmektedir.

Suat Taşer’in kaleme aldığı *Deli Dumrul*⁵, Dede Korkut hikâyeleri içinde yer alan bir hikâyenin aslına sadık kalınarak anlatıldığı bir “destan oyun” dur.

Oyunun başında Azrail’in “can”ı anlatışı dikkat çekicidir:

*“Can! En sevdiğim kelâm,
Canda gizli bu âlem.
Can tenin lezzeti,
Can Tanrının nimeti,
Can! Yalan dünyanın gerçek serveti.
Can! Dar gelir âleme, görünmez göze.”⁶*

Bu manzum oyunda, aşkın her şeyden daha aziz olduğu vurgulanır. Deli Dumrul hikâyesinin temasını teşkil eden sevgi ve fedakârlık bu oyunun da vermek istediği mesajdır. Eser, canları bağışlanan Deli Dumrul ve eşinin mesajı ile sona erer:

*“Sevmek yaşamaktır, bildik;
Sevmeyen insan yaşayamaz.
Şükür
Sevgi kurtardı bizi
Şükür
Sevgiye verdik kendimizi
Şükür
Silmedi ölüm
Can dünyasından gölgemizi”⁷*

Dede Korkut hikâyelerinin kahramanlarından Deli Dumrul’un anlatıldığı ikinci oyun, Mevlüt Uluğtekin’in

⁴ Dölen, *Tarih Bizim*, s. 22-23.

⁵ Suat Taşer, *Deli Dumrul*, Dost Yayınları, Ankara 1962, 82 s.

⁶ Taşer, *Deli Dumrul*, s. 26.

⁷ Taşer, *Deli Dumrul*, s. 81.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

kaleme aldığı *Deli Dumrul*⁸ oyunudur. Vaka, Han ile Bilge Ozan'ın sohbetlerinden hareketle geliştirilir. Oyunda, Dede Korkut hikâyelerinden hareketle sevginin üstünlüğü vurgulanır. Bu tema, Deli Dumrul'un bilinen hikâyesine sadık kalınarak verilir.

Yazar, eserin sunuş bölümünde bu oyunu kaleme almaktaki amaçlarından birinin de Dede Korkut hikâyelerinin önemini vurgulamak olduğunu belirtir. Eserin başında, Bilge Ozan'ın Dede Korkut'tan hareketle sosyal hayat içinde kadını tanımlaması ve kadının kocasına ve ailesine bağlılığına göre bir sınıflandırmaya tabi tutması da ayrıca dikkate değerdir. Oyunun sonlarına doğru Bilge Ozan'ın yaptığı bir dua vardır. Bu duada eserin taşıdığı mesajı görmek mümkündür:

“Gitmeden önce dua edeyim Hanım... Dede Korkut töresidir. Yerli kara dağların yıkulmasın! Gölgesi kaba ağacın kesilmesin! Akan suyun kurumamasın! Koşar iken ak boz atın sendelemesin! Cenk yerinde alaca mızrağın körelmesin! Hakkın yazdırdığı چراğın yaza dursun. Tanrı namerde muhtaç etmesin. Ak pürçekli anayın, ak sakallı babayın yeri cennet olsun. Ak alında beş kelime dua kıldık, kabul olsun! Derlesin, toplansın günahımızı adı güzel Muhammed Mustafa yüzü suyu hürmetine bağışlasın Hanım Hey!”⁹

Dede Korkut hikâyelerinden Deli Dumrul hikâyesiyle birçok noktada benzerlik gösteren bir diğer eser, Güngör Dilmen'in yazdığı *Deli Dumrul*¹⁰ isimli oyundur. Oyunun kahramanı Deli Dumrul'un Elif ile evlenmesi, haksızlığa karşı savaşaacağına dair Dede Korkut'a söz vermesi, son bir kez eğlenmek için meyhaneye Azrail ile gidip orada adalet ve yaşam üzerine konuşması bu hikâyeye ilâve edilen hususlardır.

“Adaletsizliğin toplumun sosyal bünyesinde sebep olduğu tahribat” üzerine geliştirilen oyunun teması, Deli Dumrul, Dede Korkut ve Azrail arasındaki çatışmaya bağlı olarak verilir. Başlangıçta deliliğe ve bilek gücüne

⁸ Mevlüt Uluğtekin Yılmaz, *Deli Dumrul*, İlk-San Matbaası, Ankara 1988, 57 s.

⁹ Yılmaz, *Deli Dumrul*, s. 57.

¹⁰ Güngör Dilmen, “Deli Dumrul”, *Güngör Dilmen Toplu Oyunları 4*, Mitos Boyut Yayınları, İstanbul 1998, s. 5-76.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

güvenen ve adaleti hiçe sayan Deli Dumrul, yaşadıklarından öğrendikleri ile Dede Korkut'un bilgelik ve sevgiye dayanan adaletini gerçekleştirmeye çalışır. Eşi Elife duyduğu sevgi, ondaki bu değişimin temelini oluşturur:

*“Sözlerin ta yüreğime işledi
Ak sakallı, ulu uslu Dedem Korkut
Utandım, yerin dibine geçtim
Bundan böyle tez değiştireceğim kendimi.”¹¹*

Mitolojik malzemenin de kullandığı oyunda, bütün insanlığın savaşların sebep olduğu talan ve yoksulluktan dolayı, yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kaldığı anlatılır. Çözümün, sevgi ve barışa dayalı bir düzende olduğuna işaret edilen oyunda, bunu ancak insanın gerçekleştireceği vurgulanır. Bu mesaj, oyunda bilgeliği temsil eden Dede Korkut tarafından verilir:

*“Yine delilendin, Dumrul.
Haksızlığın büyüğü küçüğü olmaz.
Kim bilir, belki de olur. Haksızlığın
Tümden ortadan kalktığı bir dünya
Düşünemiyorum doğrusu.
Büyük haksızlıkların barınmadığı
Küçük haksızlıkların onarılabilirdiği
Bir dünya belki...”¹²*

Oyun, hikâyede olduğu gibi Deli Dumrul'un Tanrı tarafından bağışlanmasıyla son bulur.

Konusunu Dede Korkut hikâyelerinden alan ve Deli Dumrul gibi üzerinde en çok durulan hikâye kahramanlarından biri de Boğaç Han'dır. Bunlardan ilki Rahmi Özen'in kaleme aldığı *Boğaç Han Destanı*¹³ isimli oyundur. Eser, Bayındır Han'ın davetinde oğlu-kızı olmadığı için kara çadıra alınıp, kara koyunun yahnisini yemesi istenen Dirse Han'ın kırk savaşçısı ile kendisine bir evlât veremeyen Dirse Hatun'a hesap sormak istemesi üzerine geliştirilir. Dirse Han'ı haklı bulan Dirse Hatun, eşiyile Dede Korkut'a gidip, kendileri için “Görklü Tanrı”dan evlât dilemesini isterler. Duaları kabul edilir ve

¹¹ Dilmen, “Deli Dumrul”, s. 28.

¹² Dilmen, “Deli Dumrul”, s. 28.

¹³ Rahmi Özen, *Boğaç Han Destanı*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1997, 91 s.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

bir erkek evlâtları olur. 15 yaşına gelen bu yiğit, kimsenin yenemediği boğayı yenerek Dede Korkut'tan Boğaç Han ismini alır. Oyunun bundan sonraki bölümünde de hikâyeye sadık kalınır. Oğluna hanlık veren Dirse Han, düşmanlarının oyununa gelir ve oğlunu öldürmek ister. Yaralanan Boğaç Han, Hızır'ın tarif ettiği ilacı, kendini bulan annesine yaptırıp iyileşir. Kendisine hazırlanan tuzağı fark eden Boğaç Han, esir alınan babasını kurtarır ve hainleri cezalandırır.

Oyun, devlet adamlarının çok akıllı ve bilinçli olmaları gerektiğini ve doğru kararlar vermek zorunda olduklarını; aksi takdirde hem kendilerinin hem de sorumluluklarını taşıdıkları halklarının felâketini hazırlayacakları fikrini işler. Manzum yazılan oyunda tema Boğaç Han'ın ağzından verilir:

“Hey dini yok azgın kâfirler!

Hey kırk yiğidim aman!

(Kılıcını çeker)

Tanrının birliğine yoktur güman.

(Herkes bu âni baskına şaşırır...)

Bre azgın kâfirler!

Bre nâmert erler!

Duydum ki Oğuz'un birliğini ve dirliğini bozacakmışsınız.

Babam ile benim kuyumu kazacakmışsınız.

Şimdi, karşımda gösterin yiğitliğinizi.

Er kişi iseniz koruyun birliğinizi...”¹⁴

Oyun, Dede Korkut'un dünyanın ölümlü olduğunun hatırlatması, birlik ve dirliğin gerekliliğini vurgulaması ile sona erer.

Dede Korkut hikâyelerinden yola çıkılarak yazılan ve Boğaç Han'ın yiğitliğini ve kahramanlığını vurgulayan bir diğer oyun Fûruzan Toprak tarafından kaleme alınan *Boğaç Han*¹⁵ piyesidir. Oyun, tıpkı Boğaç Han hikâyesinde olduğu gibi, çocuğu olmayan Dirse Han'ın, Bayındır Han'ın şöleninde kara çadıra oturtulması üzerine, eşi ile birlikte üzüntülerini Dede Korkut'a açmaları ve Dede Korkut'un hayır duaları sonucu doğan

¹⁴ Özen, *Boğaç Han Destanı*, s. 85.

¹⁵ Fûruzan Toprak, *Boğaç Han*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 1973, 89 s.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

oğullarının bir boğayı yenerek Boğaç Han ismini almasını anlatır.

Oyunun bundan sonraki bölümlerinin de Dede Korkut hikâyesindeki şekliyle büyük ölçüde örtüştüğü görülür. Eserde, Türk devlet geleneği vurgulanmakla birlikte, başarı karşısında duyulan kıskançlıklara da işaret edilir. İftira, kıskançlık, savaş gibi yan temalarla desteklenen oyun, Boğaç Han'ın doğumu ile Oğuz birliğinin güçlenerek devam ettiğini anlatır:

*“Ben Oğuzların bir parçasıyım. Gücümü tüm Oğuzlardan alırım. Bileğimdeki demir, göğsümdeki iman, gözümdeki ışık, kafamdaki parıltı, vücudumdaki dinçlik bana halkımdan gelir.”*¹⁶

İçinde Dede Korkut hikâyelerinden *Boğaç Han* hikâyesinin de yer aldığı Abay Dağlı tarafından kaleme alınan *Dede Korkut*¹⁷ isimli oyunda, makam ve mevki hırsı, Dede Korkut ile Bayındır Han'ın vezirleri arasındaki çatışmaya bağlı olarak verilir.

Sevgiyi ve kardeşliği esas alan bir düşüncenin temsilcisi konumunda olan Dede Korkut, herkese iyilik yapmayı, dürüstlüğü, çalışkanlığı, doğru sözlü olmayı öğütler. Özellikle devleti yönetenlerin bu konuda daha dikkatli ve adaletli olması gerektiğini vurgular. Hiç kimse kendini halktan üstün görmemelidir diyen Dede Korkut, *“Halktan hanlara kadar herkese danışman”*dır. Her gittiği yerde ruhları okşayan konuşmalar yapan Dede Korkut hakkında Bayındır Han'ın karısı tarafından söylenen sözler, oyunun da teması niteliğindedir:

*“O yalnız Dede Korkut değil, şanlı atalarımızın bugün yaşayan canlı bir ruhudur.”*¹⁸

Dede Korkut hikâyelerinin Cumhuriyet dönemi Türk tiyatrosunda oyunlaştırıldığı hikâyelerden biri de Tepegöz'ün anlatıldığı, Turgay Nar tarafından kaleme alınan *Tepegöz*¹⁹ isimli eserdir.

¹⁶ Toprak, *Boğaç Han*, s. 39.

¹⁷ Abay Dağlı, *Dede Korkut*, Üçler Matbaası, İstanbul 1977, 64 s.

¹⁸ Dağlı, *Dede Korkut*, s. 39.

¹⁹ Turgay Nar, *Tepegöz*, Gerçek Sanat Yayınları, İstanbul 1994, 60 s.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

Birçok yönüyle hikâyenin aslına sadık kalınan oyunda, yönetim kademesinde olanların yaptıkları hataların, bütün insanlığı mağdur ettiği anlatılır. Böyle bir konunun anlatma zamanına getirilmesi de temasıyla ilgilidir. Bir toplumda sıkıntının esas kaynağı halk değil, yönetimdir. Çünkü bu kesim, sorun çıkarmada da, çözüm üretmede de halktan daha etkilidir. Nitekim Aruz Koca'nın Peri Kızıyla birlikte işlediği günah, bütün bir halkın felâketi olur:

“Düş Perisi- Ey Aruz Koca, aldım senden alacağımı... Var, yanılığını bekle şimdi... Emanetin bende kalacak, gün gelip vakt irişince gel, emanetini al benden... Oğuz'un başına bir bela saldın, halkının ekmeğine, suyuna bir bela saldın... Senden aldığım bu emaneti karnımda öyle bir büyüteceğim ki sana teslim ettiğimde bu emanetin bastığı yer kezzap, gözünün baktığı yer ateş olacak... Ve sen aruz Koca, kendi evladın olan bu emanetin ateşiyle yanıp, kezzabıyla yunacaksın... Oğuz'un, başına bir bela saldın Aruz koca, Oğuz'un başına bir bela...”²⁰

Gerçekten de Tepegöz'ün doğumuyla birlikte halkta huzur kalmaz, adalet sarsılır, düzen bozulur. Çare yine içerden bulunur. Olağanüstü unsurların kullanıldığı oyun, Oğuz'un Tepegöz denen belâdan kurtarılmasıyla son bulur.

Dede Korkut hikâyelerinin oyunlaştırıldığı tiyatrolar arasında en dikkat çeken, birçok Dede Korkut hikâyesini iç içe vermesi ve Dede Korkut felsefesini günümüzle ilişkilendirmesi gibi özellikleriyle Turan Oflazoğlu tarafından yazılan *Korkut Ata*²¹ isimli oyundur. Eserde, ölüme direnmeye çalışan Korkut Ata'nın bütün bilgelğine rağmen, ölüme direnemeyişi ve teslimiyeti anlatılır.

Azrail'den Kopuz çalıp, öykü anlattığı müddetçe yaşayacağına dair söz alan Korkut Ata, esas ölümsüzlüğün çalışmakla, bilgelikle ve iyilik yaparak bırakılmış olan bir isimle mümkün olabileceğini anlar. Dede Korkut hikâyelerinden Boğaç Han, Bamsı Beyrek,

²⁰ Nar, *Tepegöz*, s. 28.

²¹ Turan Oflazoğlu, *Korkut Ata*, TDK Yayınları, Ankara 1998, 105 s.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

Kan Turalı ve Deli Dumrul'un hikâyeleri bu hakikatin anlaşılabilmesine yardım eder:

“Ancak vermeyi bilen
almaya hak kazanır. Övgüler, alkışlar
insan yüreğinin görkemli çabasına!
Övgüler, alkışlar
gönül denilen Tanrı otağına!
Çaba, çaba, çaba! Yaşamak
çabadan başka nedir acaba?”²²

SONUÇ

Metinler arası ilişkiler açısından son derece önemli olan bu eserler, Türk kültürünün dün ile bugünü arasında oluşturulan bir kültür köprüsü niteliğindedir. Dede Korkut hikâyelerini değişik cepheleriyle ele alınan bu oyunlar, her şeyden önce ulus-devlet felsefesinin oluşmasına katkı yapması, bir devlet adamında bulunması gereken erdemleri anlatması, binlerce yıllık Türk kültürünün geliştirdiği insanî ve ahlâkî değerleri vurgulaması bakımından dikkate değerdir.

Tiyatro yazarları, geçmişe ait bu değerleri günümüze taşıyarak her şeyden önce sağlıklı bir toplum bilinci oluşturmak isterler. Dede Korkut hikâyeleri, bu bilincin oluşmasını sağlayacak kültür unsurlarını barındırması açısından oldukça zengindir.

KAYNAKÇA

- ÇIKLA, Selçuk, Cumhuriyetin Onuncu Yıldönümü Anısına Yapılan Edebî Yayınlar, *Turkish Studies /Türkoloji Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1, s. 45-64.
- DAĞLI, Abay, *Dede Korkut*, Üçler Matbaası, İstanbul 1977.
- DİLMEN, Güngör, “Deli Dumrul”, *Güngör Dilmen Toplu Oyunları 4*, Mitoş Boyut Yayınları, İstanbul 1998, s. 5-76.

²² Oflazoğlu, *Korkut Ata*, s.104.

DÖLEN, Şükrü, *Tarih Bizim*, Çankırı Vilâyet Matbaası, Çankırı 1943.

İffet Halim, *Burla*, Devlet Matbaası, İstanbul 1933.

NAR, Turgay, *Tepegöz*, Gerçek Sanat Yayınları, İstanbul 1994.

OFLAZOĞLU, Turan, *Korkut Ata*, TDK Yayınları, Ankara 1998.

ÖZEN, Rahmi, *Boğaç Han Destanı*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1997.

TAŞER, Suat, *Deli Dumrul*, Dost Yayınları, Ankara 1962.

TOPRAK, Fûruzan, *Boğaç Han*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 1973.

YILMAZ, Mevlüt Uluğtekin, *Deli Dumrul*, İlk-San Matbaası, Ankara 1988.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*